



Otoriter Tutumdan Demokratik Tutuma Geçişte Yazının Rolü

Birkan KARGI¹

Ondokuz-Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitim Bölümü, Alman Dili Eğitimi ABD
Kurupelit/Samsun
e-mail: bkargi@omu.edu.tr

Özet

Yazın, bilimlerin yaptığı gibi yaşamı doğrudan ele alıp dile getirmek yerine, hayal gücünün yardımıyla onu yeniden kurgular ve insanı yaşama dair çelişkiler ve sorunlarla yüzleştirir. Bu yönüyle, yazının, sorgulayıcı, eleştireliye yöneltici, dönüştürücü ve dönüştürücü işlevler yüklediğinin altını çizmek gerekir. Bu süreçte yazın, elbette, birçok bilimle, özellikle sosyal bilimlerle ilişki içerisine girer; insanın farklı boyutlarını görme konusunda onlardan yararlanır.

Eğitimin amacı, bilim insanları aracılığıyla akademik bilgilerin ve mesleki becerilerin kazandırılması yanı sıra toplumsal sorumluluğu ve çağdaş etik tutumları benimseyen, entelektüel bilgi ve beceriyle donanmış üretken bireyler yetiştirmektir. Bu bağlamda, bilim insanları ve hatta sanatçılar toplumsal gelişme ve değişimde öncü roller üstlenmek zorundadırlar. Benzer tutumla bir çok yazar 'eğitim iklimi ve buna bağlı bilim insanlarının tutumunu' yapıtlarına konu olarak yansıtmışlar ve toplumun bu konuda duyarlı olabilmesi için sorumluluk üstlenmiştir. Örneğin, Heinrich Mann 'Profesör Unrat', Bertolt Brecht, Galileo Galilei, Friedrich Durrenmatt 'Fizikçiler' ve Heiner Kipphardt 'Oppenheimer Olayı' gibi yapıtlarında okura, kural koyucuların eğitim ve bilim insanlarını etkileme çabaları karşısında alan temsilcilerinin bilimsel ve toplumsal sorumluluk anlayışı eleştirel gözle aktarmışlardır.

Bu çalışma, bilimle diyalektik ilişki içerisinde olan ve bilimin nesnelci tutumu karşısında hayal gücüne yönelen yazın (edebiyatın) eğitim içerisindeki sorgulayıcı işlevlerine odaklanmayı, özellikle otoriter tutumdan demokratik tutuma geçişte yüklediği işlevleri farklı figürlerin yaşamını irdeleyen seçili edebi yapıtlar yoluyla analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: bilim, demokratik tutum, edebiyat, eğitim.

The Role of Literature in The Transition of Democratic Attitude From Authoritarian Attitude

Abstract

Unlike science that explains life directly, literature speculates it again and makes people face contradictions and problems about life through imagination. In this sense, it is important to underline the functions of literature, such as questioning, leading to criticism, changing and transforming. In this process, literature, certainly, has a connection with some disciplines of science, such as, social sciences. Thus, it benefits from them in terms of observing different dimensions of human beings.

The goal of education, with the help of scholars, apart from giving academic information and professional skills, is to train individuals, equipped with intellectual information and skills, adopting contemporary ethical behavior and social responsibilities. In this context, scholars, even the artists, are obliged to undertake pioneering tasks in social development and changes. With similar attitude, some writers have reflected "education climate and the attitude of scholars" in their works. Thus they have taken the responsibility of social awareness on this issue. For instance, the scientific and social responsibility and awareness understanding of some representatives on this field, such as, Heinrich Mann in "Professor Unrat", Bertold Brecht in "Galileo Galilei", Friedrich Durrenmatt in "Physicists" and Heiner Kipphardt in "Oppenheimer Case" have been given in a critical way for the readers.

This study aims at analyzing literature, which is directed towards imagination against the subjective behavior of science and which has a dialectic connection with science, focusing on questioning process in education, especially, the processes taken in the transition of democratic attitude from authoritarian attitude, through sample literary works examining different figures' lives.

Keywords: democratic attitude, education, literature, science.

¹ Bu çalışmada elde edilen bulguların bir bölümü 12-14 Kasım 2015 tarihleri arasında düzenlenen "Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi" adlı sempozyum da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Edebiyat yaşamı doğrudan ele alıp yazınsallaştırmak yerine, yaşama dair çelişkileri yansıtır. Bu süreçte yazın doğrudan ya da dolaylı yollarla, tarih, sosyoloji, psikoloji, halk bilimi, felsefe, dil bilimi, doğa bilimleri, coğrafya benzeri disiplinlerin verilerinden de yararlanır.

Bilim neden sonuç ilişkisini önemserken edebiyat olguların arka planını önceleyen bakış açıları oluşturmaya çalışır. Bu bağlamdaki estetik, yadırgatma ve duygu içeren yazın çıktıları, bireyi yaşama hazırlamayı amaçlayan eğitimin önemli enstrümanları arasında yer alır Yazının bu işlevinin Alman yazınından seçili örneklerle, otoriter eğitim tutumundan demokratik eğitim tutuma geçiş sürecinin de bireyin oluşumunu ne denli etkilediğini betimlemek çalışmanın özünü oluşturur. Bir diğer amaç ise yazın yapıtlarında toplum yapısının eğitim anlayışlarını nasıl ve ne şekilde belirlediğini hatta dönüştürdüğünü ortaya koymaktır.

Eğitim kendine özgü işlevleri içerir. Örneğin, a) Bilimsel kültürü aktarmak, varlık ve olaylara bilimsel açıdan bakan insan yetiştirmek. b) varlık bilgi ve değerlere ilişkin eleştirel ve sorgulayıcı bir gözle yaklaşmak, kişilerin hayal güçlerini kullanarak yaşamı yeniden kurgulamalarına, yeni yaşam ufukları oluşturmalarını sağlamak. c) Beceri geliştirmek gibi. İlki bilime odaklı iken ikincisi yazın eğitime odaklanır. Dolayısıyla bilim ve sanatın birlikteliği ancak yaşamı ifade edebilir. Yazar kurguladığı dünyayı ortaya koyarken bilim insanının yapıtlarını ve yaşamlarını da kendine konu edinebilir. Bu yönüyle bilimin nesnelci tavrının karşısına hayal gücü ile yeni olanaklar koyar. Bazen olmasını arzuladığı bilim insanını da gündeme getirirken örtükte olsa normatif mesajlarda verir. Sanatçı bilim adamının hem yaşantısını hem de yapıtlarını kendi tasarımının estetik nesnesi haline getirebilir. Böylelikle okurda özdeşleşme, katarsis gibi duyguların oluşmasına yol açabilir. Ama bilim adamı bunu yapmaz. O bilimin ve gerçekliğin nesnelliği içerisinde soğukkanlı hareket etmek zorundadır. Bu bağlamda bilim-eğitim-sanat çizgisinde Alman yazınına bakıldığında önemli örneklerin verildiği görülür.

Yazınsal yansımalar

Bir diğer temel yaklaşıma göre eğitim, bireyde istendik davranışlar meydana getirme süreci olarak tanımlanır. Tanımın anahtarı 'istendik' sözcüğü aslında bir önceki kuşağın görüş ve düşüncelerini içeren istençlerin bir sonraki kuşağa yansınmasını imler. Nitekim bu uğraş otoritenin konumunun devamı için gençlere dayatılan kabullenici yani evetçi bir anlayışın yerleşmesine yol açar. Aslında her iki tarafta sosyal koşullar nedeniyle zaman zaman çatışmalar olsa da karşılıklı uyum içerisinde gibi görünür. Bu kısır döngünün yarattığı çelişki Alman yazınında 'Sturm und Drang' edebi döneminde J.W.Goethe'nin 'Prometheus' (1774) adlı şiirinde dile getirilir.

Özyaşam deneyimleri ve tanrısallığı içerisinde barındıran Goethe'nin bu şiiri Friederike Brion etkisiyle yazdığı 'Sessenhemer Şarkıları' adlı altında yer alır. Bu dönemde yazdığı şiirlerinde Tanrı ve doğanın özdeşliğinde 'Deus sive natura' (Gott oder auch Natur) Panteist anlayışın izleri görülür. Tanrıyı doğada, doğada da tanrıyı arar. Şair için 'dahi' tanrının lütfuna ermiş olandır. Onun taklitçisi değil, onunla yarışandır. Nitekim bu konuda Goethe 'Yaratıcı olmayan, yaratana karşı mücadele edemez' mottosuyla ('Niemand kann gegen Gott kämpfen, wenn er selbst nicht Gott ist.') (bkz. Klotz.V. G. Fricke.1968;168-170) yaratıcı- üretici düşüncelerin önemini vurgular.

Yazar 'Prometheus' şiirinde bireysellikten hareketle toplumsal olanı somut semboller yardımıyla kavramlara dönüştürerek yapıtsal dünyada resimleştirmeyi amaçlamıştır. Bu başkaldırı şiiri, baskıcı yerel yöneticilerin otoritelere karşı politik eleştirileri içerir ve kilisenin katı kadereci tutumuna karşı bireyin inanç haklarını savunur. Bir anlamda Olimpos dağına tanrılara karşı girilen bu isyan, yeni dönem insanının (Natur Mensch) kiliseye ve onun çevresinde yapılan otoriteye eleştirel bakış açısını dile getirir. Şairin tanrısal düşünceye karşı geliştirdiği isyan söylemiyle aslında politik, sosyal ve ahlaksal bir özgürlük hareketi başlar. Goethe şiirdeki izleklerin özüne uygun olarak daha çok 'baş kaldır' ve 'kendini olmayı' öne çıkaran 'Prometheus' söyleninden yararlanmıştır. Bu söylen, şiirin iç dünyasındaki karşıt eğilimden kaynaklanan iç çatışmalarına bir çözüm bulma, mitoloji tanrıları sayesinde Hristiyanlık anlayışını sorgulama ve kendi içinde beni arayıp bulma gayretine yardımcı olmuştur. Benzer bağlamda Goethe'nin 'Şiir ve Hakikat' yapıtında Prometheus Alman orta sınıfının despotların haksız uygulamalarına karşı isyan eden bir sembol olarak ele alır.

Eylem zincirini otoritenin (Zeus) hükümlerini sürdürbilmesi için dayatılan şekillendirmeye, genç kuşak temsilcisi Prometheus'un karşı çıkışı oluşturur. Konu olarak 'kuşaklar arası çatışma' gibi görünse de arka planda, otoriter dayatmacı eğitim ve kültür anlayışına karşın

bireyin kendi yaratma gücünü ortaya koyan istençleri anlatılır. Şiirin son kıtasında öğretmenlerin eğitmekten kaynaklanan yaratıcı gücü çağrıştırılarak öğrenenin nesne değil özne olarak şekillenmesinin gerekliliği vurgulanır.

'Kendi örneğimce

Bir nesil yaratmaya koyulmuşum.

Bir nesil ki acıyarak, ağlayacak,

Hem de sevinç, mutluluk duyacak;

Ve sana aldırmayacak,

Benim gibi.' (Kargı, 2010. 77)

Prometheus burada yaratıcıdır, sanatçıdır ve rol modeldir, bir anlamda Öğretmandir. Yıllar sonra benzer konuyla ilgili olarak G.Hauptmann da 'Her şair bir Prometheustur 'söylemiyle aynı düşünceyi paylaşır.

Şiirin ikinci bölümünün sonundaki 'yoksa yaşamdan nefret edeceğimi mi sanmıştın' mısraı dinsel içerik taşır ve mitolojinin, teolojinin ve felsefenin 'kötülük sorunu' olarak ele aldığı ' insanın değerini' sorgulamaya açar. Bu konuya Humanizm döneminde de Johann Tempel'in 'Böhmeli Çiftçi' (1400) yapıtında egemen yapı ve insanın iyiliği bağlamında yer verilmiştir. Yapıt ortaçağ geleneklerine uygun olarak sona erse de, insanı önceleyen Goethe'nin anılan şiirindeki insan anlayışıyla paralellik gösteren 'hükümlerlik yetkisini' tartışmaya açar.

G. Büchner'in 'otorite ve insan' arasındaki ilişkinin yansıdığı dünya anlayışı, kişilerde ve eylem akışındaki durumlarda belirginleşir. Büchnerin 'Dantos Tod adlı ilk dramasında Fransa devrimi sırasında çok etkili olan Dantos daha sonra etkisizleşmiş hatta arkadaşlarının zorlamalarına karşın hiçbir eylemde bulunmamıştır. Kendisinin bu değişimini 'müzik aleti' ve 'kukla' benzetmeleri ile açıklar. Ona göre müzik aletlerinin etkin gücü yoktur. Ancak başka biri tarafından kullanıldıklarında görevlerini yerine getirirler. Araçlar yapıları gereği hiçbir zaman özne olamazlar daima nesnedirler. Bu nedenle her zaman birilerine ihtiyaç duyarlar. Benzer anlayış doğrultusunda kukla benzetmesinde de aynı ana fikri bulmak mümkündür. Oyuncu sahnede kendi yaşamını değil yazarın daha önceden belirlediği ve rejisörün düzenlediği rolü oynar. Bu iki benzetmede de vurgulanan insanın ancak bir araç olduğu, özgür olmadığı kendi gücüyle hareket eden bir varlık olmadığı görüşüdür. Kökleri Platono dayanan 'irade dışında bir gücün insana hükmettiği, davranışlarını belirlediği, onu kukla haline koyduğu' düşüncesinin, Büchner tarafından da savunulduğunu göstermektedir. Bu görüşe göre insan kendi iradesine dayanarak hiçbir davranışta bulunamaz Büchner de insan görünmeyen güçlerin elinde bir araç, onların istediği gibi davranan bir kukladır. Büchner ve 'Danton' bireyin özgür olarak davranma ve karar verme yetkisini elinden alan görünmez gücü araştırırlar. Büchner bütün eserlerinde 'bizi çaresiz bırakan, bizi yöneten kudret kimdir?' sorusuna cevap arar.

Bu kudret Dantos'ta 'kader ya da tarih', St. Just'ta 'dönem ruhu' Wotzeck'te ise 'egemen güç' gibi farklı isimlerle imlenir. Büchner de kahramanlar daha baştan özgür değildir. Egemen güç onlara istedikleri gibi davranma fırsatı vermez. Kişi Büchner de egemen gücün istediğini yerine getiren bir araçtır. Almanya'daki sosyal adaletsizlik, insan haklarını kısıtlayan unsurlar, konuşma ve yazma özgürlüğünün sınırlandırılması gibi egemen gücün yansımaları yazarın yapıtlarında pasif kahramanların edilgen direnişleri ile dile gelir Büchner'e kadar sanatın görevi, gerçeği değiştirmek, yüceleştirmek, ona bir anlam kazandırmaktı. Büchner'den sonra ise sanata başka bir görev yüklenir; hakiki gerçeği olduğu gibi yansıtmak. İnsanın otorite karşısında yalnız, özgürlüğünü yitirmiş bir varlık olduğu, kendisini ayakta tutan değerlerin aslında birer dayatma olduğu düşüncesi, Büchner'i dünyaya farklı, insanı yadırgatan bir açıdan bakmaya yöneltmiştir. İşte bunun için yazar yapıtlarında alışıl gelmiş değerleri altüst eder, insanı ve dünyayı her türlü görüntüden arındırır yerine bir 'mundus perversus' 'devrik' bir insan ve doğa görüşü koyar. Bu anlayış insanı, gerçeğin algılanmasında, dünyaya eleştirel bakabilmeyi sağlayan demokratik tutumun yolunu açar.

Eğitim krizinin yansıdığı F. Wedekind'in 'Bahara Uyanış' (Frühlings Erwachen. 1891) yapıtında otoriter eğitim temsilcilerinin uygulamalarının gençleri ne denli kendilerine ve doğaya yabancılaştırdığı anlatılır. 'Suç, ceza ve günah' çizgisine sıkışmış ergenlik çağındaki çocukların yaşamı kendi naif deneyimleri ile bulabilme çabaları başarısızlıkla sonlanır. İhtiyaçları olduğu bilgiyi edinemedikleri için otoriter toplum kurallarının kurbanı olurlar.

Yapıtta Wilhelm II dönemindeki toplum istemleri aile, eğitim ve kilise temsilcilerinin aracılığı ile kendini ve doğayı tanımlamaya çalışan çocuklara aktarılmaya çalışır. Bu istemler imparatorluk ve

kiliseye mutlak itaati, saygıyı, verilene razı olmayı içerir. Aydınlanmaya yönelik araştırma ve yorumlama, kendini ve doğayı tanıma çabası, özgür düşünme arzu edilmeyen hedeflerdir. Ailelerin çocuk eğitimindeki tutucu anlayış, okullardaki ezbere dayalı yaşamdan kopuk ders içerikleri, kilisenin yasadışı tutumu korkulara ve krizlere neden olur. Yapıttaki sorun, dönemin tüm otoriter yapı özelliklerini taşıyan yetişkinlerle, öğrenmeye ve yaşamı çözmeye çalışan gençler arasında yaşanır. Yetersiz hatta yanlış eğitim sonucu Moritz'in intiharı, Melchior'un disiplinsizlik yüzünden okuldan uzaklaştırılması ve günah korkuları nedeniyle Wendla'nın ölümü yapıttaki otoriter toplum anlayışının yansıdığı önemli basamaklarıdır.

Wedekind'in dönemin eğitim sistemine getirdiği eleştiriler kendisinin Aarauer Lisesi yıllarındaki anılarına ve arkadaşlarının yaşantılarından bölümlere dayanır. Ana dokusunu kendi ekin bilgisinin oluşturduğu bu yapıyla, eğitimciler ve aile bireylerine çocuk eğitimi konusunda daha rasyonel yargılara erişmelerine yardımcı olmak hedefi görülür. (Wedekind, 1924: 1)

Bayan Bergmann kızı Wendla'ya leyleğin ablasına bir bebek getirdiğini ve teyze olduğunu söyler. Wendla artık leylek hikâyesine inanmamaktadır ve aydınlanma ister. Bayan Bergmann kızının ısrarlı sorularından kiliseye ve onun öğretilerine sığınarak kurtulmaya çalışır.

Bayan Bergmann: Tanrı biliyor ya suç bende değil. Hey yarabbim. İmkânsız sana bu konuda cevap veremem, bu yüzden hapse girsem yeridir. (Wedekind, 1977: 29)

Bir çocuğun dünyaya gelmesiyle ilgili açıklama beklentileri 'difteri, grip, kansızlık' gibi hastalıklar, hapis cezaları ve günahkârlıkla giderilmeye çalışılmıştır. Bütün bu bahaneler Wendla'yı koruma adına söylenmesine rağmen onun ölümüne neden olmuştur.

Wendla: Anne bana niçin anlatmadın

Bayan Bergmann: Annem bana nasıl davrandıysa, bende sana öyle davrandım (Wedekind, 1977: 32)

Annenin kendine öğretildiği gibi o da yalnızca mevcut uyulması gereken şartları kendi kızına aktarmıştır. Böylece statünün koruyucusu olarak görülmüş ve cehaletin nesilden nesille aktarılmasına yardımcı olmuştur.

Papaz Kahlbauch'a göre Moritz intihar ederek kiliseye ve onun kurallarına karşı çıkmış, suç işlemiştir. Cenaze töreninde bu davranışın başkalarına örnek olmaması için onun ruhunun ölümün sonsuzluğunda kalması gerektiğini vurgular. 'Sefil, ahlaksız, dinsiz, inançsız' (Wedekind,1977: 48) gibi söylemlerle cenazesine hakaretlerde bulunur.

Wedekind ergenliğin bir toplumda öğrenme süreci olduğunun ve pedagojik açılımların gerekliliğine inanır. Bu amaca yönelik olarak yapıtta çocukların baskı altında kuklalar gibi yetiştirilmelerinin sonuçlarını yansıtırken, benzer koşulların ürünü olan yetişkinlerin durumlarında eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyar. Seyirci egemen toplum kurallarının kurbanı olarak çocukların trajedilerini izlerken, yetişkinlerin bencil ve korkak davranışlarını görerek esas kurbanın onlar olduğunu fark eder. Böylelikle Wedekind imparatorluk döneminin otoriter eğitim anlayışının doğurduğu trajedileri ve eğitimcilerin ve hatta tüm yetişkinlerin tutum ve davranışlarında ne denli dikkatli olmaları gerektiğini yazın aracılığıyla ortaya koymaya çalışmıştır.

Expresyonist dönem yazarlarından Heinrich Mann'ın 'Proföör Unrat' (1905) yapıtında Prusya imparatorluğunun zorunlu eğitim anlayışı Proföör Unrat adlı bir öğretmen modeli üzerinden ironik bir üslupla yansıtılır. Sosyalizasyon kurumlarının amacı gençlerin entelektüel gelişiminden ziyade taht ve mihraba makine gibi itaat eden vatandaşlar yetiştirmektir. Nitekim bu koşullarda yetişen subaylar II. Dünya savaşının kederini tüm insanlığa yaşatmışlardır.

Bertolt Brecht, Epik tiyatrosunu "bilim çağının tiyatrosu" olarak tanımlar. Bu tanım içerisinde toplumbilimi ve insanlar arasındaki ilişkileri maddeci diyalektik açıdan inceleyen bir tiyatroyu kastederek, çağın gereksinimlerini karşılayabilecek bir tiyatronun ancak böylesi bir bilimsellik içerisinde olması gerektiğini belirtmiştir. Brecht'e göre insanlar, içerisinde yaşadıkları ve paydaşı oldukları toplumdaki yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi düzenleyen kuralları tedirginlik ve endişe nedeniyle yeterince bilmemektedirler. Bu bağlamda sanatın görevi, aynı bilimin doğanın eleştirisini sunması gibi, benzer hedefi gerçekleştirmektir. Nitekim toplumsal olayların ardında yatan gerçeklerin belirlenmesi için her iki alanda da eleştiri yöntemleri kullanılmaktadır. Brecht'in epik Tiyatro kuramını, bu ilke üzerine kuruludur. Epik tiyatro yalnızca olayları ve onların ardında yatan gerçeği yansıtmaz, aynı zamanda bütün bunların değişebilir olduğunu da gösterir. Öte yandan tarihsel gerçekleri de önemseyerek, insanın tarih içindeki değişimini öne çıkarırken, yönetilenler dünyasını farklılaştırma olanaklarını üretebilir.

Bertolt Brecht'in, 'Galilei'nin yaşamı' (Das Leben des Galilei) (1939/43) adlı dramasının Ortaçağ kilisesinin şekillendirdiği olumsuz akademik iklimin esaretindeki bilim adamının etik anlayışı ortaya konur. Buluşların insanlık aleyhine kullanılması nedeniyle yazılan bu yapıtta, bilim bilim içindir, bilim insanlık içindir, bilim fayda içindir gibi bakış açıları sorgulanır. Bilim adamı engizisyon baskısı karşısında buluşunu yadsıması nedeniyle 'rol model' olma özelliğini yitirir ve 'korkak' olarak adlandırılır.

Galileo yapıtının önemli sahnelerinden biri 'akıl ve İncanın' tartışıldığı bölüm oluşturur. Konu sonuçlanmaz çünkü dış dünya ve insanlar, Galileo'nun düşündüğü gibi akli değil inançları öcelemektedir. Etrafındakiler kör inancın tutsağıdır. Ama o bu şartlarda yenilikçidir bilimin ışığından sabırla ilerler. Vebaya rağmen şehirden çıkmaz kalır. Brecht bu sahne sayesinde hem Galileo'nun etrafını saran kör inançları veba ile özdeşleştirir hem de Galileo'nun vebaya bile direndiğini, ölüm tehdidine rağmen araştırmalarına devam ettiğini göstermek istemiştir. Galileo'nun tutumu onu kahramanlaştırsa da Brecht, sonradan Engizisyon'daki yâdsıma sahnesiyle bu durumu kırar.

Galileo'nun Engizisyon'da sorgulanması, sahnede gösterilmez. XII sahnede bekleyişin gerilimini tırmandırmak için Andrea, Galileo'nun daha önce söylediği sözleri tekrarlayarak ona olan inancını dile getirir.

'Doğruyu bilmeyen yalnızca aptaldır. Ama doğruyu bilip de yalan diye nitelendiren, suçludur.' Beklenen zamanda çanların çalmaması öğrencilerinin coşkusuna yansır:

'Demek ki zorbalıkla olmuyor! (...) Demek ki insanoğlu ölümden korkmuyormuş!' 'Artık gerçekten de bilgi çağı başlıyor. Ya Galileo öğretilerinden dönseydi! (...) Dönseydi eğer, bu sabah vakti yine gece karanlığının çökmesi gibi bir şey olurdu'

Ancak birden kilisenin çanları çalmaya başlar. Galileo, buluşunu yadsımıştır. Az öncesine kadar bilimiyle bir kahraman olan Galileo, bir anda suçlu olmuştur. Andre'nın şu sözleri umutsuzluğunu dile getirir: 'Kahramanları olmayan ülkeye yazıklar olsun' Ama buna karşılık Galileo'nun söylediği, daha gerçekçidir: Kahramanlara gerek duyan ülkeye yazıklar olsun ' (XII. Sahne sonu) Onun beklentisi, tek kişinin değil herkesin sorumluluğunu bilmesidir. Ancak Galileo her şeye rağmen yılmaz, gizlice çalışmalarına devam eder. Yaşlı kardinalin kilisenin ve 'inancı akıl' olarak gören eski öğretilerinin sembolü olarak Galileo'ya bağdıktan sonra yere düşmesi kilisenin bilim karşısındaki yenilgisini imler. Ayrıca yapıtın sonunda Galileo'nu Virginia'ya yönelttiği 'gece nasıl?' sorusuna onun dışarıya bakarak verdiği 'Aydınlık 'cevabı, insanı merkeze koyan bilgi çağının başladığını gösterir. (XIII. Sahne Sonu)

Galileo'dan yaklaşık 700 yıl sonra Heiner Kipphardt'ın 'Oppenheimer Olayı' (1967) yapıtında protogonist, bilimi kural koyucuların hizmetine vermemesi nedeniyle 'hain', benzer koşullarda Friedrich Dürrenmatt'ın 'Fizikçiler' (1962) adlı yapıtında bilim insanı buluşunun kötü maksatlı kişilerin eline geçmemesi için verdiği uğraşta 'deli', olarak damgalanmaları, yapıtlarda 'güç sorununu' tartışmaya açmıştır. Yapıtlarda yazarlar kendilerine özgü biçimde, dışardan ve yukarıdan zorlamaya dayalı, geçmişte işe yaramamış olan bilgi ve becerilerin bir sonraki kuşaklara aktarımı üzerine kurulu otoriter eğitim tutumunun toplum değerlerini nasıl etkilediği vurgulamışlardır.

Almanya savaş sonrası yıllarda otoriter eğitim sisteminin toplumda yarattığı yıpranma değerlendirilmiş ve bir çok alanda olduğu gibi pedagoji alanında da bir restorasyon dönemine girilmiştir. Dönemsel istatistiklere göre I. Dünya savaşından 1950 ye kadar Almanya da öğrenci sayısı üç kat artarken Rusya da yedi kat artmıştır. Bu zafiyet Almanya'da gelecekteki başarının eğitimdeki başarıyla doğrudan ilintili olduğunun tespitinin yapılmasına yol açmış ve insan yetiştirme politikalarını yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca 'Sputnik Şoku'(1957) sanayileşme, şehirleşme ve rasyonelleşme alanlarında teknoloji, insan uyumlu bakışın doğuşunu kuvvetlendirmiştir. Bu anlayışın olumlu ve olumsuz yanlarının gölgesinde, insanın kendi yarattığı dünyada yaşamını kontrol altına almaya yönelişi Max Frisch 'Alet Yapan İnsan' (Homo Faber, 1958) romanında ele almış ve kamuda irdelenmesine fırsat yaratmıştır. İnsan, alet uyum ilişkisini konu alan roman kahramanı Walter Faber teknikerdir, teknik değerleri, planlamayı önemser, öte yandan kadere ve tesadüfe inanmaz. Ona göre teknoloji doğadan üstündür. Ancak tüm yaşamını planlamasına rağmen bir tesadüf onun yaşamını alt üst eder. Sonunda doğanın kurallarına yenik düşer. Yapıtta vurgulanan,

otoritenin istemindeki endüstri toplumuna göre düzenlenmiş eğitimin, bireyin kendine ve çevresine yabancılaşmasına yol açmasıdır.

1960'lı yıllarda Avrupa'da bireyi önceleyen yaşamı her alanında sorgulayan anlayış yazında, okuru öne çıkarmıştır. Çoğulcu ancak bireyi de önceleyen hedefler doğrultusunda değişimleri amaçlayan eğitim süreminde yazın yapıtları, sorgulayıcı bireyin oluşumunda gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda alımlama estetiğinin kuramcılarında W. Iser'e göre 'bir edebiyat eserinin anlamı metnin içinde hazır olarak bulunmaz, metindeki bazı ipuçlarına göre okur tarafından okuma süresinde üretilir'.(Iser,1975:253) Benzer şekilde Derrida metnin okunmasına okur tarafından yaklaşır. Aynı konuyla ilgili olarak yazar odaklı bakıştan okur odaklı bakışa geçişi Barthes, metnin birliğinin, metnin çıkış noktasında (yazarda) değil, varış noktasında yani okurda oluştuğunun altını çizerek vurgular. Okuru önemseyen bu anlayışı Gadamer, okurla yapıt arasında 'diyalog kurma' (Gadamer,1975.280) olarak tanımlanır.

Bireysel özgünlüğü önceleyen Alımlama estetiğinin ortaya koyduğu okur odaklı anlayış eğitime de yansır. Artık ezberci, evet'leyen sadece bilgi taşımaya dönük otoriter eğitim yerine, üreten yorumlayan bilgiyi kullanan anlayış antiotoriter eğitimin temeli olur. Değişim, toplumda otoriter tutumdan demokratik tutuma dönüşümün önünü açar. Bu amaca yönelik olarak yabancılaştran ve örtük anlamlı metinlerde yazar okur, kurmaca dünya gerçek yaşam tümlüğünden söz konusu olmaz. Okur artık yazar odaklı bakışın getirdiği hazır düşüncenin esiri değildir. Yabancılaştırma içeren yapıtlarda yaşadığımız dünya alışık olandan soyutlanarak yeni oluşumlarla verilir. Yazarın amacı, yapıtlarda söylenmeden geçilen ama anlam bütünlüğünün oluşumunda etken olan boş alanlar aracılığıyla okuyucuyu yadırgatan bir dünya yaratarak, onu uyarmak, bilinçlendirmektir. Bu bağlamda Bertold Brecht'in 'Ulm 1592' şiiri farklı iki şekilde okunabilir, yordanabilir. Şiirin konusu şu şekildedir: Ulm kentinde bir inançlı terzi, kiliseye gelerek papaza çan kulesine çıkıp oradan uçmayı denemek istediğini söyler ve kendisine izin vermesini ister. Papaz ise Tanrının insanlara bu yetiyi vermediğini eğer kendisini dinlemezse öleceğini söyler. Terzi onu dinlemez, çan kulesine çıkar ve uçmak amacıyla kendisini boşluğa bırakır. Nitekim kilisenin kapısının önüne düşer ve ölür. Papaz toplanan insanlara 'ben ona demiştim ama bana inanmadı' der. Birinci okumada, otoriteye (Şiirde kilisenin temsilcisi papaz) ve onun kurallarına mutlak itaat edilmesi gerektiğini, aksi takdirde insanın zarar gereceği öne çıkar ve insanların, otoritenin gerekli gördüğü şekilde eğitilmelerinin zorunluluğu vurgulanır. Okur odaklı alımlama ışığında yapılan ikinci yordama ise, bugünkü insanın uçabildiği düşüncesinden hareketle, tüm dayatmalara rağmen kişinin amaçlarına ulaşması için her koşulu kararlılıkla zorlaması ve hatta canı pahasına yılmadan arayış denemelerini sürdürmesinin önemi ortaya konabilir. Zira içinde bulunan gelişme ve değişim, yaşamını yitireceğini bile bile radyoaktif maddelerle çalışan bilim kadını madam Marie Curie gibi geçmişteki birçok düşünürün cesur girişimlerinin eseridir. Var olanı sorgulayan, gelenekleri sarsan öncülere her zaman gereksinim olduğunu gösterir. Terzi gibi, Marie Curie gibi insanlar olmasa toplumun ilerlemesine olanak yoktur. Brecht'in bu şiirinin özelliği devammın eksikliğidir. Çünkü Brecht şiiri alımlayananın tamamlamasını bekler. Bir diğer söylemle okurun, şiirin içeriğini olduğu gibi yineleyen değil, düşünen sorgulayan ve eleştiren bir yaklaşım içinde olmasını ister.

İnsanın eğitim ihtiyacını öne çıkaran İ. Kant'ın 'Kişi sadece eğitim yoluyla insan olur' söylemi, toplumsal değişimlerin yarattığı antipedagoji etkisiyle 'insan eğitime muhtaç değildir. Yetişkinler çocuklar için sorumlu değildir, çocukları seven eğitmelidir' yargısına dönüşür. (Braunmuhl, 1983: 237). Millere göre pedagojiye ihtiyacı olan çocuklar değil eğitimcilerdir. (Miller, 1983; 120) . Bu düşüncenin yansıması, kısa yaşamı boyunca otoriter tutumla mücadele etmiş, yaşamdan çok ölümü tanımış bir kuşağın temsilcisi olan W. Bochert'in yapıtlarında görülebilir. Örneğin savaş sonrası Almanya'nın içinde bulunduğu trajik iklimin ele alındığı yazarın 'Kapının Dışında' (Daraussen vor der Tür. 1947) yapıtında çarpıcı bir şekilde betimlenir. 'Cadde kan kokuyordu çünkü bütün gerçekler katledilmişti, tüm kapılar kapanmıştı.'(Borchert, 1956: 34) alıntısının amacı durum tespiti yapmak değil toplumun bu felaketine sebep olan otoriter eğitim ve onun yarattığı karar vericilerin eleştirisidir. Zira bu söylemde yaşanan nedenlerden ötürü sorumlu, otorite güdümündeki eğitimcilerdir. Ancak yazar toplumsal değişimi görmüş ve yapıtını 'umutla' sonlandırmıştır. Benzer bağlamda Gunter Eich'in 'Rüyalar'(1951) adlı radyo oyunu evrensel duyarlılığı arttırmayı amaçlayan 'yaşamdaki her şey herkesi ilgilendirir' ana ilkesi etrafında gelişir. 'Beşinci Rüya' adlı oyunun sonunda ise şiirde okura/dinleyiciye yönelik 'Sistemin çarklarını dönmesini kolaylaştıran yağ olma, onu engelleyen kum ol' derken, dayatmacı eğitimi 'yetişkinlerin

kendilerini savunmaları' olarak görmekte ve bir sonraki kuşağın buna ihtiyacı olmadığını vurgulayarak, demokratik toplum gereği özgür eğitimi imlemektedir.

Alman yazınında Humanist görüşü önceleyen yapıtlar 20.yüzyıla birlikte çoğunlukla kent soylularının yabancılaşma, varoluş endişesi, yalnızlık gibi sorunlarını yansıtır. Otoriter yapıyla bir hesaplaşma göze çarpar. Bu nedenle Kafka dâhil demokrasi yanlısı pek çok yazar sürgüne gitmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Kafka'nın yapıtları savaş ve sonrası insanının düş kırıklıklarını içerir. Modern insan bürokrasinin, rutinleşmenin belirlediği toplum düzeni ile anlaşmazlığa düşmüştür. Toplumsal ilişkilerinde düştüğü çelişki, kendini anonim güçlerin tehdidi altında hissetmesi dolaylı olarak yapıtlarında ele alınır. Öte yandan insan yine de bu güçlerin arkasında vahşiliğin ve iktidar hırslının yattığını anlamakta güçlük çekmez.

Kafka'ya göre edebiyat gerçeğe yapılan bir araştırma yolculuğudur. Ayrıca ona göre insanda kendi yaşamının kendi yolunu engellediği duygusu vardır. Bir anlamda insanı kendisi engellemektedir. Onu varoluş açmazına sürükleyen kendi içine doğduğu, yaşamını sürdürmek zorunda kaldığı sosyal yapılanmadır. Bu düşüncenin yansıması Kafka'nın 'Fare' adlı yapıtında (Fabel) görmek mümkün olur:

'Ah' dedi fare, 'dünya her gün daralıyor. Önceleri öylesine genişti ki, korkuyordum, ileriye doğru koşuyordum ve nihayet uzaklarda sağda solda duvarlar görünce mutlu oluyordum, ancak bu uzun duvarlar öylesine birbirine doğru, kapanıyorlar ki, kendimi son odada buluyorum ve orada da köşede beni, içine doğru koşmakta olduğum tuzak bekliyor.' - 'Sen de koşu yönünü değiştir' dedi kedi ve onu bir hamlede yuttu.

Geçmişteki yapının verdiği tedirginliği daha sonra varoluş kaygısı alır. Farenin bir yanında tuzak, diğer yanında kedi vardır. Çıkış yolu yok gibidir. Sağlıklı olmayan 'geçmişin', müdahil olunmadığı takdirde 'şimdiye' olumsuz yansıması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bir diğer söylemle, öyküde, anonim gücün yarattığı kontrolsüz dayatmaların insanın özgürlüğünü nasıl tehdit ettiği ve onu tutsak hale getirdiği vurgulanır. Ayrıca özgürlüğün insanın yazgısında doğuştan var olan bir olgu olmadığı aksine uğruna sürekli savaş verilmesinin gerekli olduğu imlenir.

Kafka'nın yapıtları, okura, farklı kavram maskelerinin ardında egemenliklerini sürdüren güçlerin etkilerinin hiç azalmadığını ve bunların insani değerleri ne denli baskı altında tutma çabası içerisinde olduklarını göstermeyi amaçlar. Yapıtlara yansıyan tedirgin edici nokta, anonim güçlerin kendi amaçları doğrultusunda başkalarını hatta kahramanların birlikte yaşadığı insanları dahi araç olarak kullanabilmeleridir.

Sonuç

Yukardaki örnekler, bilimle diyalektik ilişki içerisinde olan ve bilimin nesnelci tutumu karşısında hayal gücüne yönelen yazının (edebiyatın) eğitim içerisindeki sorgulayıcı işlevinin olduğunu göstermektedir, özellikle otoriter tutumdan demokratik tutuma geçişte yazının yüklediği işlevler eğitim ve bilim insanlarının yaşamını irdeleyen yapıtlarda önemli bir rol oynamaktadır.

Bu yapıtlarda otoriteyi elinde bulunduran bencil kural koyucular, kendi hedeflerine göre oluşturdukları eğitim ve bilim iklimini, kurallara sorgusuz uyan statükonun koruyucusu gençler yetiştirmek için araç olarak kullandıkları görülür. Bu yapı gençlerin kendine özgü yaratıcı güçlerini kullanmalarını ötelemiştir. Nitekim kendi varoluşlarını aramak zorunda kalmışlardır. Ancak 1960'lı yıllarda oluşan karşı duruş ve çoğulcu demokratik akım, bireyin izolasyonunu kırarak onu karar veren, kendine güvenen, sorumluluklarını bilen bir insan olarak ilerlemesinin önünü açar. Bu düşüncenin yazına yansıdığı alımlama estetiği bağlamında yazar-metin-okur ilişkisinde okur odaklı bakış, okura, metinle kurduğu diyaloglar sayesinde içinde oldukları koşulları sorgulatarak özgür düşünme olanakları yaratır. Yabancılaştırıcı ve örtük anlamlı yapıtlar yazar-okuyucu, kurmaca dünya-gerçek yaşam bütünlüğünden söz edilmez. Çünkü bu tür yapıtlarda, gerçek alışılmadık bir bakış açısıyla verildiğinden, özdeşleşme en aza indirgenmiştir. Okur üzerinde artık yazarın etkisi kırılmıştır. İllüzyonun ortadan kalkması okurun özgün yordamalar yaparak bilinçli olmasını sağlar. Alımlama estetiğinin okuru öne çıkaran anlayış sayesinde söylenmeden geçilen ama oluşturucu etken olarak yer alan boş alanlar aracılığıyla okuyucuyu yadırgatan bir dünya yaratarak, onu uyarmak, bilinçlendirmek amaçlanır. Bu etki yazın örneklerinden Heinrich Mann, F.Wedekind ve B. Brecht'e vurgulanan egemenlerin kurallarına boyun eğen 'evet' anlayışı zaman akışında H. Kipphardt, W.Borchert ve Gunther Eich'da kuvvetli bir 'Hayır'a' dönüşmesi şeklinde özetlenebilir. Buradan da anlaşılacağı gibi özgün bireylerin özgür ve çoğulcu toplumun oluşmasında yazının belirleyici rolü olduğu görülür

Toplum birey arasındaki kötü orantıdan kaynaklanan tüm sorunlara ‘yazın’ tam bir duyarlılık göstermiş ve arkaik dönemden günümüze değin güç paylaşımının izlerini yordayarak insanın sosyal dönüşüm süreçlerinde kendini arayışına katkı yapmıştır.

Kaynakça

- Alice, M. (1983). *Am Anfang war Erziehung*, Frankfurt: Shurkamp.
- Brecht, B. (1997). *Bütün Oyunları*, cilt-7, İstanbul: Boyut,
- Ekkehard von, B. (1983). *Antipaedagogik-Studien zur Abschaffung der Erziehung*, Weinheim: Beltz.
- Ekkehard, B. (1983). *Antipaedagogik*, Beltz, Weinheim:Klett
- Elizabeth, W.(1998). *Postmodern Brecht*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Emrich, W. (1975). *Franz Kafka*. Wiesbaden: Shurkamp.
- Frank, W. (1977). *Frühlings Erwachen*. Stuttgart: Reclam,
- Frank, W. (1928). *Gesammelte Brife*, .Band I. (Hrsg. Fritz Strich) , München
- Gadamer, H. (1945). *Wahrheit und Methode*, Tübingen:
- Gunther, E. (1951). *Traume*, München: Suhrkamp
- Heinrich, M. (1992). *Profesör Unrat, Mavi Melek* (.Özdemir. Çev.), İstanbul: Can yayımları.
- Kargı, B. (2010). *Bir Ölümsüz Yalnız*. Prometheus. Samsun: Ceylan
- Volker, K. G. Fricke. (1968). *Die Geschichte der deutschen Dichtung*, Hamburg: Matthiesen
- Wolfgang, B. (1956). *Draussen vor der Tür*, Reinbek: Rowohlt.
- Wolfgang, I. (1975). *Rezeptionsästhetik*, München: Utb